

Conegut com el Cojo de Málaga, l'anarcosindicalista Antonio Martín va estendre el terror a la Cerdanya entre 1936 i 1937, fet que el va convertir en un autèntic virrei a la comarca. Viatjava en un aristocràtic Packard, enviava diners a França per pagar l'internat de monges en què tenia la filla mentre atia l'anticlericalisme i pregonava la necessitat de col·lectivitzar tots els béns. Es va enfrontar al poble de Bellver i va morir en un assalt ara fa tot just setanta anys.

El Cojo de Málaga: terror anarquista del 'virrei' de la Cerdanya

Durant la Guerra Civil, el bàndol partidari de la República va mostrar disparitat de tendències que van fer molt complexos els mecanismes que condicionaven el poder de la Generalitat durant el conflicte bèl·lic. Un dels casos més clars i notoris d'aquesta situació va tenir lloc a la Cerdanya, on un grupscle anarquista, liderat per Antonio Martín, àlies El Cojo de Málaga, es va convertir en amo i senyor de la comarca, fins al punt que va arribar a enfrontar-se directament al poble resistent de Bellver, adscrit a Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) i oposat a la política àcrata.

La llegenda al voltant de Martín era tal que fins i tot al militar Queipo de Llano se li va atribuir la frase que, més endavant, contribuiria a fer encara més gran el mite al voltant de l'anarquista: "A Espanya només hi ha dos governs, el meu a Sevilla i el del Cojo de Málaga a Puigcerdà". La Cerdanya no es va convertir en un cantó anarquista per art d'encantament. En els anys anteriors s'havien posat les bases perquè el moviment hi trobés adeptes: la comarca s'havia convertit en centre d'estiueig per a les classes benestants catalanes, que vivien amb immigrants procedents del sud d'Espanya que havien arribat per a treballar en la indústria tèxtil anys abans i, així mateix, amb

petits propietaris, comerciants i botiguers.

La diferència de caràcters entre els diversos col·lectius, ja sigui de la CNT i la FAI per una banda, com els homes d'ERC o el POUM per l'altra, era notable i va desencadenar finalment un enfrontament violent a Bellver de Cerdanya, població fidel des de feia temps a la Generalitat, institució que en una ocasió hi va desplaçar una representació per mirar de calmar els ànims. Malgrat tot, el 27 d'abril del 1937, ara fa tot just setanta anys, el Cojo i els seus homes van dirigir-se al poble per assaltar-lo i prendre'n el control. La batalla li va costa la vida al temible Cojo, que va caure abatut per un tret, enmig d'unes circumstàncies que no han estat mai aclarides i que van significar l'inici del declivi del domini anarquista a la Cerdanya.

El veí de Bellver Joan Pous i l'historiador Josep Maria Solé i Sabaté van recollir el 1988 al llibre *Anarquisme i república a la Cerdanya (1936-1939)*, editat per Publicacions de l'Abadia de Montserrat, un seguit de testimonis de persones que havien conegut el líder anarquista i en què dibuixaven un perfil gens favorable. La imatge que se'n desprèn és plena de contradiccions, si bé alguns extrems no han pogut acabar de ser confirmats pels estudiosos. El que sí

que semblen apuntar la majoria de fonts és que el Cojo va ser un personatge conflictiu, que es va encarregar d'atemorir amb una actitud fatxenda tota la comarca, sempre en nom de la revolució, contra la qual creia que res ni ningú tenia potestat d'interposar-se.

Crims i destrossa del patrimoni.

Malgrat el seu sobrenom, el Cojo era en realitat nascut el 1895 al poble extremeny de Belvis de Monroy. Va traslladar-se de ben jove a Barcelona, on va entrar en contacte, cap a l'any 1923, amb el grup d'inspiració anarquista Los Solidarios. Després va partir a l'exili a França, on s'hi va estar des del 1924 fins al 1931. Algunes referències biogràfiques destaquen el vessant més sanguinari del personatge, materialitzat en l'assassinat dels considerats feixistes (moltes vegades petits burgesos i religiosos que escapaven per la serrallada pirinenca espaordits pel clima de violència que es vivia durant la guerra). També se l'associa amb la crema de la catedral de Vic i la consegüent destrucció de totes les obres d'art que contenia, a més de gran part dels documents històrics de l'arxiu capítular de la ciutat.

Es traslladava per la comarca en un cotxe Packard, marca nord-americana que fabricava vehicles amb dissenys de caràcter elitista i aristòcrata. Exhibia tots els elements que ajudessin a fer créixer al seu voltant l'aurèola d'home temible: feia ostentació d'una pistola metralladora amb culata de fusta plegable i fusell txec en bandolera. La seva presència a la Cerdanya es remuntava als anys de domini del general José Antonio Primo de Rivera, període durant el qual el Cojo es va dedicar al tràfic d'armes a través de la frontera. Els diners que obtenia li servien, entre

d'altres coses, per enviar regularment diners a França per pagar l'internat en un col·legi de monges d'una filla menor que tenia.

Sobre el personatge van arribar a córrer moltes més llegendes, de les quals n'hi ha algunes que els historiadors han posat en dubte. "La coixesa que patia -explica Solé i Sabaté- no era resultat d'una deficient execució de la llei de fugues, ni era tampoc resultat d'una ferida d'arma de foc produïda en desfer-se de dos guàrdies civils i d'amaragar-se a les mines de Figols després d'un fet criminal que el va obligar posteriorment a fugir a França." Aquest estudiós tampoc no considera certa la versió que vincula el Cojo amb el franquisme: "No era un franquista infiltrat per dominar la Cerdanya i desprestigiar la República." En lloc d'això, Solé i Sabaté afirma que el líder de la CNT "era un militant anarquista de la vella lluita confederal, partidari de l'acció més intransigent per tal d'avançar en el camí de la revolució".

Fets de Bellver. L'ansia per estendre el control a tota la comarca va desembocar finalment en els fets de Bellver, el setge al poble que no s'havia volgut sotmetre fins aleshores a les indicacions del Cojo i els seus camarades. La reconstrucció feta per Pous i Solé i Sabaté en el seu llibre parla d'un setge en què els assaltants tenien clarament totes les de guanyar, però es van trobar una oposició preparada dins del poble en què es van veure implicats centenars d'homes. Per començar, aquell dia van traslladar-se 150 homes armats des de Puigcerdà per explorar i preparar l'atac.

Les alarmes al poble van saltar i van començar a sonar les campanes, es va poder establir comunicació amb el Govern català, que hi va enviar ajuda. Simultàniament, des de la Seu d'Urgell avançava un centenar d'anarquistes més armats amb metralladores, màsers i bombes de mà, que van ocupar els camins que comunicaven amb els pobles de la rodalia, com ara Pi, Santa Eugènia, Olià i Nas, amb la intenció de privar que els veïns d'aquests poblets acudissin en auxili de Bellver. Per un altre cantó, es van establir cent homes més que van completar el setge a la població. La batalla va concloure amb la

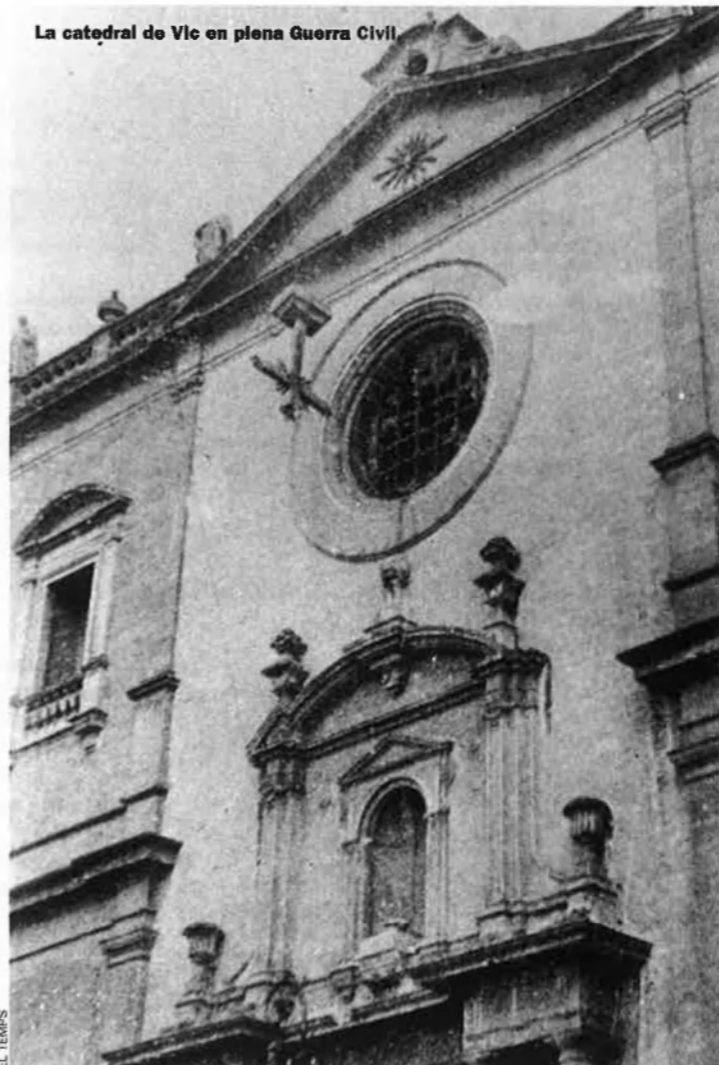
mort del Cojo, sense que s'hagi aclarit l'autoria dels fets, si bé amb els anys han circulat diferents teories: una d'aquestes és la que sosté que l'autor del tret que va matar l'anarquista va sortir de qui va ser la seva mà dreta, un individu a qui anomenaven Penja-robes.

Una altra reconstrucció dels fets que van desembocar en la mort del Cojo, entre d'altres assaltants, la va fer el polític d'ERC Francesc Viadiu i Vendrell, al seu llibre de memòries *Delegat d'Ordre Públic a Lleida la Roja*, editat el 1979 per Rafael Dalmau Editor. El pensament que traspuja aquesta obra de Viadiu exemplifica perfectament la complexitat amb què es va trobar en aquells anys de la guerra civil l'autoritat de la Generalitat, quan grups i col·lectius de diferents tendències maldaven per controlar la Cerdanya.

De "passeig" per la

Collada. En el seu relat, Viadiu hi recull la descripció que del Cojo en feia el Penja-robes. Segons el republicà, aquest col·laborador de Martín havia descrit en una ocasió el seu cap com un "delinqüent vulgar". "Era -segueix donant compte Viadiu en el llibre- un d'aquells típics xoriços que operaven un cert temps al migdia de França i, quan la policia del país li aixafava els talons, passava altra vegada els Pirineus." Més endavant, el republicà es fa ressò, sempre per boca del Penja-robes, dels assassinats que va instigar el Cojo: "Totes les persones que intentaven passar la frontera per la muntanya i eren detingudes pels milicians del comitè, després d'un curt i penós (penós per als detinguts) interrogatori els feia portar a la collada de Tosses, on eren executats i enterrats. Això ho feia d'una manera molt espectacular, com si tingués molt d'interès a esbombar-ho."

La catedral de Vico en plena Guerra Civil.

El poder omnímode que el Cojo va adquirir a tota la comarca de la Cerdanya, abans del desenllaç fatal de les seves activitats, va aixecar l'interès de la premsa internacional, i així ho testimonien nombroses referències en mitjans francesos com *Le Petit Parisien*, *Libertaire* o *Le Travailleur Catalan*. Així mateix, va aconseguir atiar l'instint periodístic dels corresponents que, establerts a la Guingueta, el primer poble sota administració francesa, a la vora de Puigcerdà, rebien amb entusiasme les notícies sobre els seus crims i facècies, que sense cap mena d'escrúpols es va encarregar de difondre entre els corresponents europeus perquè poguessin "informar millor de la tasca depuradora que menava implacablement" a la comarca, segons ha deixat escrit Viadiu.

Joan Antoni Guerrero Vall